

Ewa Wysocka*
Katowice

Religijność młodzieży studenckiej jako wyznacznik funkcjonowania psychospołecznego Część II. Religijność a strategie radzenia sobie i nastawienia wobec siebie i świata**

Naturalnie wpisujące się w bieg życia kryzysy w wartościowaniu wymagają przyjęcia jakiejś strategii ich pokonywania, stąd też dokonano analizy strategii radzenia sobie w sytuacjach kryzysowych, których stosowanie deklaruje młodzież studencka¹, a także konsekwencji rozwojowych, które wyznaczone są przez kryzys w wartościowaniu i sposób, w jaki jest on pokonywany (przyjmowane postawy życiowe), co następnie zderzono z postawą religijną badanej młodzieży. Przyjęto bowiem założenie, że doświadczanie kryzysu w wartościowaniu immanentnie powiązane jest z preferowanym sposobem radzenia sobie, a także wyznacza charakter jego konsekwencji, ujmowanych w kategoriach nastawień życiowych, które cechują badaną młodzież (nastawienia wobec siebie i świata²).

Analiza strategii radzenia sobie z kryzysem, które preferują badani studenci, wskazuje, że największą popularnością cieszy się wśród nich bezpośrednio poszukiwanie **wsparcia społecznego** (ranga 1, stosunek W:N = 1,52; zob. tab. 1)

---

* Dr Ewa Wysocka, adiunkt w Katedrze Pedagogiki Społecznej Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

** Artykuł ten stanowi kontynuację zamieszczonego we wcześniejszym numerze „Paedagogia Christiana”, gdzie omówiono założenia teoretyczne i metodologiczne badań (zob. „Paedagogia Christiana” 2/20 (2007)).

¹ Repertuar strategii radzenia sobie z kryzysem ograniczono do czterech: poszukiwanie wsparcia społecznego, działania wycofujące, które podzielono na ucieczkę aktywną i bierną, oraz działania konstruktywne.

² Klasyfikację postaw życiowych utworzono, kierując się założeniami analizy transakcyjnej (zob. Th. A. Harris, *W zgodzie z sobą i z tobą*, Warszawa 1987, s. 58–70).

u znaczących innych (dorosłych, rodziców, wychowawców, nauczycieli i rówieśników – przyjaciół i kolegów). Prawie równie często badani wybierają poszukiwanie **konstruktywnych** rozwiązań własnych problemów i sytuacji kryzysowych (ranga 2, W:N = 1,49), czyli takich działań, których cel stanowi bezpośrednie rozwiązanie problemów (autorefleksja, doskonalenie siebie, rozwijanie zainteresowań, pasji, aktywność fizyczna występująca w funkcji kształtowania własnej osoby i rozładowania emocjonalnego, ułatwiającego pokonywanie sytuacji trudnych). Relatywnie często młodzież studencka deklaruje również wybór działań o charakterze zastępczym – **ucieczka aktywna** (mechanizmy obronne, zastępowanie, intelektualne dystansowanie się), w których dominującą funkcję pełni działanie na rzecz innych ludzi, ucieczka w religię i ideologie czy bezrefleksyjny konformizm (ranga 3, W:N = 1,2). Najrzadziej przez badanych wybierane były działania wycofujące, o charakterze autodestrukcyjnym – **ucieczka bezpośrednia**, występująca w funkcji **zagłuszania problemów** (mechanizmy obronne, wycofanie, emocjonalne dystansowanie się), które przyjmują formy całkowitej bierności, redukcji napięć przez ucieczkę w zabawę i towarzystwo innych, ucieczki w marzenia i fantazjowanie czy też rozładowania napięć za pomocą środków odurzających oraz bezpośrednich tendencji autodestrukcyjnych w postaci myśli samobójczych (ranga 4, W:N = 1,02).

Tabela 1. Strategie radzenia sobie z kryzysem wybierane przez młodzież studencką (N = 204)

Rodzaj wybieranej strategii	n	%	Stosunek W:N	Ranga 1–4
Wsparcie społeczne – wyniki niskie (N) – wyniki wysokie (W)	81 123	39,70 61,30	1,52	1
Razem	204	100,00	–	–
Ucieczka bezpośrednia – wyniki niskie (N) – wyniki wysokie (W)	101 103	49,51 50,49	1,02	4
Razem	204	100,00	–	–
Ucieczka pośrednia, aktywna – wyniki niskie (N) – wyniki wysokie (W)	93 111	45,59 54,41	1,2	3
Razem	204	100,00	–	–
Działania konstruktywne – wyniki niskie (N) – wyniki wysokie (W)	82 122	40,20 59,80	1,49	2
Razem	204	100,00	–	–

Charakter dominujących strategii rozwiązywania osobistych problemów świadczy z jednej strony o znacznej dojrzałości osobowej młodzieży studenckiej (działania konstruktywne), z drugiej zaś można przyjąć założenie o właściwie funkcjonującej w jej życiu sieci społecznego wsparcia, czyli prawidłowych,

niezaburzonych więziach, występujących w układach społecznego uczestnictwa (wsparcie społeczne).

Analiza preferowanych strategii radzenia sobie, dokonana w kontekście różnicującego znaczenia postawy religijnej (tab. 2–5), wykazała pewne specyficzne tendencje, które najbardziej konsekwentnie zaznaczyły się w obrębie strategii wycofania o charakterze aktywnym, a więc poszukiwania rozwiązań zastępczych (tab. 2), natomiast w pozostałych strategiach mają one charakter bardziej incydentalny i zdecydowanie mniej różnicujący.

Młodzież deklarująca postawy proreligijne (głęboko wierzący i wierzący; W:N zaś = 1,76), przywiązana do praktyk religijnych (W:N = 1,53), deklarująca wysoki poziom indywidualnej religijności (W:N = 2,68), wskazująca

Tabela 2. Ucieczka pośrednia, aktywna (UC) a religijność (N = 204)

Wyznaczniki religijności	Ucieczka pośrednia, aktywna				Stosunek W:N	Wyniki testu χ^2 Φ
	wyniki niskie		wyniki wysokie			
	n	%	n	%		
Deklaracja wiary – postawy proreligijne – postawy areligijne	55 38	59,14 40,86	97 14	87,39 12,61	1,76 0,37	$\chi^2 = 21,28$ $\alpha = 0,0005$; $df = 1$ $\chi^2\alpha = 12,116$
Razem	93	100	111	100	–	$\Phi = 0,32$
Deklaracja praktyk – praktykujący – niepraktykujący	56 37	60,22 39,78	87 24	78,38 21,62	1,53 0,65	$\chi^2 = 7,98$ $\alpha = 0,005$; $df = 1$ $\chi^2\alpha = 7,879$
Razem	93	100	111	100	–	$\Phi = 0,2$
Deklaracja religij. indywidualnej – niski poziom (1–3) – średni poziom (4) – wysoki poziom (5–7)	33 32 28	35,48 34,41 30,11	13 23 75	11,71 20,72 67,57	0,39 0,72 2,68	$\chi^2 = 30,23$ $\alpha = 0,0005$; $df = 2$ $\chi^2\alpha = 15,202$
Razem	93	100	111	100	–	$\Phi = 0,38$
Dynamika rozwoju religijności – progresja – stagnacja – regres	6 60 27	6,45 64,52 29,03	26 59 26	23,42 53,16 23,42	4,33 0,98 0,96	$\chi^2 = 11,35$ $\alpha = 0,005$; $df = 2$ $\chi^2\alpha = 10,597$
Razem	93	100	111	100	–	$\Phi = 0,24$
Stosunek do instytucji Kościoła – pozytywny – negatywny	19 74	20,43 79,57	58 53	52,25 47,75	4,10 0,72	$\chi^2 = 21,76$ $\alpha = 0,0005$; $df = 1$ $\chi^2\alpha = 12,116$
Razem	93	100	111	100	–	$\Phi = 0,33$
Stosunek do Boga – osobisty związek z istotą nadprzyrodzoną – lokowanie w człowieku, sile życiowej – dezintegracja pojęcia Boga	51 27 15	54,84 29,03 16,13	70 35 6	63,06 31,53 5,41	1,37 1,29 0,40	$\chi^2 = 6,3$ $\alpha = 0,05$; $df = 2$ $\chi^2\alpha = 5,991$
Razem	93	100	111	100	–	$\Phi = 0,18$

na jej progresywny rozwój (W:N = 4,33), pozytywnie identyfikująca się z instytucją Kościoła (W:N = 4,1), zdecydowanie częściej niż osoby areligijne (W:N = 0,37), niepraktykujące (W:N = 0,65), słabiej zaangażowane religijnie (średni poziom – W:N = 0,72, niski poziom – W:N = 0,39), wskazujące stagnację (W:N = 0,98) lub regres (W:N = 0,96) w zakresie rozwoju indywidualnej religijności oraz nieidentyfikujące się z instytucją Kościoła (W:N = 0,72) – poszukuje rozwiązań zastępczych w postaci stosowania mechanizmów obronnych (zastępowanie, intelektualne dystansowanie się), gdzie funkcję terapeutyczną pełni działania na rzecz innych ludzi, ucieczka w religię i ideologie, a także słabo poddany refleksji konformizm. Podobnie też stosunek do Boga różnicuje sposób wykorzystywania strategii wycofania aktywnego przez młodych ludzi, gdyż osoby, które przeżywają dezintegrację w tym zakresie, zdecydowanie rzadziej tę strategię postrzegają jako efektywną (W:N = 0,4) niż osoby, które relację z Bogiem traktują jako osobistą (W:N = 1,37), co stanowi dla nich wsparcie emocjonalne, oraz osoby, które lokalizują Boga w człowieku lub traktują jako wewnętrzną siłę życiową (W:N = 1,29). Wynik ten nie stanowi zaskoczenia, gdyż działania podejmowane w ramach tej strategii mają silne zakorzenienie w religii, odwołując się doń bezpośrednio czy też wiążąc się ze standardami, które mają swe religijne źródła.

Stosowanie wsparcia społecznego jako strategii radzenia sobie różnicowane jest także, choć mniej konsekwentnie, religijnością badanej młodzieży (tab. 3). Zaznaczyło się to bowiem w sposób istotny statystycznie jedynie w zakresie trzech wyznaczników postawy religijnej. Okazuje się, że osoby bardziej pozytywnie nastawione do praktyk religijnych częściej wskazują wsparcie społeczne jako wykorzystywaną przez siebie strategię radzenia sobie z problemami (W:N = 1,98), niż osoby odcinające się od praktyk religijnych (W:N = 0,85), co trudno wyjaśnić na podstawie zebranych danych. Tłumaczyć można to jednak w pewnym zakresie tym, że praktyki religijne, które wszak w części mają charakter spotkań wspólnoty religijnej lub odbywają się w jej ramach, traktowane są zapewne jako niezbędne źródło możliwości uzyskania tego wsparcia od innych ludzi. Różnicująca w kontekście akceptacji tej strategii radzenia sobie okazała się także deklaracja poziomu religijności indywidualnej, gdyż osoby silnie związane z religią (W:N = 1,64) ale też deklarujące pewną ambiwalencję w tym obszarze (W:N = 2,93) częściej wskazują jako sposób radzenia sobie z wewnętrznymi problemami poszukiwanie wsparcia społecznego niż osoby wskazujące niski poziom religijności indywidualnej (W:N = 0,64). Innymi słowy, wyższy poziom religijności indywidualnej powiązany jest z częstszym wykorzystywaniem strategii poszukiwania wsparcia u znaczących innych. Potwierdza to w pewnym stopniu poziom zaangażowania w praktyki religijne, gdyż zapewne możemy doszukiwać się tu wewnętrznych powiązań między poziomem religijności indywidualnej a potrzebą jej zewnętrznego wyrażania się właśnie w tej postaci.

Tabela 3. Wsparcie społeczne (WS) a religijność (N = 204)

Wyznaczniki religijności	Wsparcie społeczne				Stosunek W:N	Wyniki testu χ^2 Φ
	wyniki niskie		wyniki wysokie			
	n	%	n	%		
Deklaracja wiary						$\chi^2 = 2,11$ $\alpha = 0,05$; $df = 1$ $\chi^2\alpha = 3,841$
– postawy proreligijne	56	69,14	96	78,05	1,71	
– postawy areligijne	25	30,86	27	21,95	1,08	
Razem	81	100	123	100	–	$\Phi = 0$
Deklaracja praktyk						$\chi^2 = 7,56$ $\alpha = 0,01$; $df = 1$ $\chi^2\alpha = 6,635$
– praktykujący	48	59,26	95	77,24	1,98	
– niepraktykujący	33	40,74	28	22,76	0,85	
Razem	81	100	123	100	–	$\Phi = 0,19$
Deklaracja religij. indywidualnej						$\chi^2 = 13,32$ $\alpha = 0,005$; $df = 2$ $\chi^2\alpha = 10,597$
– niski poziom (1–3)	28	34,57	18	14,63	0,64	
– średni poziom (4)	14	17,28	41	33,33	2,93	
– wysoki poziom (5–7)	39	48,15	64	52,04	1,64	
Razem	81	100	123	100	–	$\Phi = 0,26$
Dynamika rozwoju religijności						$\chi^2 = 4,91$ $\alpha = 0,05$; $df = 2$ $\chi^2\alpha = 5,991$
– progresja	14	17,28	18	14,63	1,29	
– stagnacja	40	49,39	79	64,23	1,98	
– regres	27	33,33	26	21,14	0,96	
Razem	81	100	123	100	–	$\Phi = 0$
Stosunek do instytucji Kościoła						$\chi^2 = 2,72$ $\alpha = 0,05$; $df = 1$ $\chi^2\alpha = 3,841$
– pozytywny	25	30,86	52	42,28	2,08	
– negatywny	56	69,14	71	57,72	1,27	
Razem	81	100	123	100	–	$\Phi = 0$
Stosunek do Boga						$\chi^2 = 20,07$ $\alpha = 0,0005$; $df = 2$ $\chi^2\alpha = 15,202$
– osob. zw. z istotą nadprzyrodz.	48	59,26	73	59,35	1,52	
– lokowanie w czł., sile życiowej	16	19,75	46	37,40	2,88	
– dezintegracja pojęcia Boga	17	20,99	4	3,25	0,24	
Razem	81	100	123	100	–	$\Phi = 0,31$

Nie stanowi tu zaskoczenia pozytywne powiązanie tej strategii z deklarowanym przez młodzież osobistym stosunkiem do Boga, jako istoty nadprzyrodzonej (W:N = 1,52), gdyż możliwe jest, że badana młodzież traktuje tę relację bezpośrednio jako zewnętrznie wspierającą, choć źródło wsparcia nie jest tu realne (drugi człowiek), a metafizyczne (istota boska, z którą można mieć osobisty kontakt). Trudniej wyjaśnić powiązanie pozytywne tej strategii z wewnętrzną lokalizacją Boga (W:N = 2,88), gdyż wskazywałoby to na ograniczoną potrzebę wsparcia zewnętrznego, będąc w pewnym stopniu odzwierciedleniem samokontroli i tym samym samowystarczalności. Być może jednak traktowanie religii w kategoriach uzyskiwania stanu wewnętrznej doskonałości wzmaga paradoksalnie potrzebę zewnętrznego wsparcia, gdyż wiąże się z poczuciem braku możliwości oddania się w opiekę istocie boskiej, które to poczucie, jak wskazano, może mieć

charakter wspierający. Dezintegracja relacji z Bogiem jest natomiast częściej wyznacznikiem braku tendencji poszukiwania wsparcia społecznego w innych ludziach ($W:N = 0,24$), co być może wskazuje na to, że osoby te w największym stopniu zmuszone są w swych wyborach i decyzjach, związanych ze sposobami radzenia sobie, kierować się wewnętrznymi standardami, czyli muszą polegać na sobie, bo nie mają możliwości odwołania się do zewnętrznych źródeł wsparcia. Ponadto można domniemywać, iż dezintegracja relacji z Bogiem stanowić może skutek dezintegracji więzi z innymi ludźmi, co może mieć różne podstawy, zapewne jednak najczęściej wynika z doświadczania rozczarowań. Oczywiście, są to jedynie niczym niepotwierdzone przypuszczenia, które wymagałyby pogłębionych analiz, jednak wskazują one na występowanie pewnych bardziej skomplikowanych zależności pomiędzy przyjętymi wskaźnikami postawy religijnej.

Pewne tendencje w zakresie stosowania strategii poszukiwania wsparcia wyznaczone są także innymi wskaźnikami postawy religijnej, jednakże nie okazały się one statystycznie istotne. Konsekwentnie jednak wskazują na pozytywne powiązania z postawą wobec religii – wierzący ($W:N = 1,71$) częściej niż niewierzący ($W:N = 1,08$), postrzegający swoją postawę religijną jako stabilną ($W:N = 1,98$) i wykazującą progresywne tendencje rozwojowe ($W:N = 1,29$) częściej niż wskazujący zjawisko regresu ($W:N = 0,96$) oraz osoby identyfikujące się pozytywnie z instytucją Kościoła ($W:N = 2,08$) częściej niż posiadające doń negatywny stosunek ($W:N = 1,27$) traktują tę strategię jako efektywną w zakresie rozwiązywania własnych problemów. Generalnie więc można postawić wniosek, iż pozytywne postawy religijne powiązane są z tendencją do poszukiwania wsparcia społecznego, co tłumaczyć można jedynie tym, iż religia stanowi autonomiczne źródło wsparcia jednostki w sytuacjach trudnych, które przeniesione zostało na relacje międzyludzkie.

Podobny zakres różnicowań widoczny jest w deklaracjach młodych ludzi, odnoszących się do stosowania konstruktywnej strategii radzenia sobie (tab. 4). Istotnie bowiem wpływa na jej wykorzystywanie dynamika rozwoju indywidualnej religijności, a więc osoby wskazujące na stabilność własnej postawy religijnej ($W:N = 2,13$) i jej progresję ($W:N = 1,13$) częściej stosują konstruktywne sposoby pokonywania własnych problemów niż osoby wskazujące na odchodzenie od religii (regres – $W:N = 0,83$). Podobnie też poczucie osobistego związku z Bogiem ($W:N = 1,47$) i uwewnętrznienie Boga ($W:N = 2,1$) pozytywnie koreluje z konstruktywną strategią radzenia sobie, dezintegracja więzi z Bogiem zaś ($W:N = 0,6$) wiąże się z mniejszą tendencją do wykorzystywania tej strategii. Trudne do wyjaśnienia, gdyż zaprzeczające ogólnie obserwowanym prawidłowościom, jest tu negatywne powiązanie stosowania strategii konstruktywnych z poziomem identyfikacji z instytucją Kościoła, gdyż negatywny doń stosunek wiąże się z wyższą akceptacją konstruktywnych sposobów radzenia sobie ($W:N = 1,89$), a pozytywna identyfikacja wyznacza tu niższy poziom ich akceptacji ($W:N = 1,02$). Jedyne hipotetyczne wyjaśnienie tego wyniku stanowi teza, że Kościół jako instytucja jest promotorem stosowania aktywnych strategii

zastępczych, co zresztą najsilniej się zaznaczyło (tab. 2), stąd ogranicza to automatycznie znaczenie strategii bezpośrednio ukierunkowanych na rozwiązanie doświadczanych przez młodzież problemów.

Tabela 4. Konstruktywna strategia radzenia sobie (K) a religijność (N = 204)

Wyznaczniki religijności	Działania konstruktywne				Sto- su- nek W:N	Wyniki testu χ^2 Φ
	wyniki niskie		wyniki wysokie			
	N	%	N	%		
Deklaracja wiary						$\chi^2 = 1,8$ $\alpha = 0,05$; $df = 1$ $\chi^2\alpha = 3,841$
– postawy proreligijne	57	69,51	95	77,87	1,67	
– postawy areligijne	25	30,49	27	22,13	1,08	
Razem	82	100	122	100	–	$\Phi = 0$
Deklaracja praktyk						$\chi^2 = 0,22$ $\alpha = 0,05$; $df = 1$ $\chi^2\alpha = 3,841$
– praktykujący	56	68,29	87	71,31	1,55	
– niepraktykujący	26	31,71	35	28,69	1,35	
Razem	82	100	122	100	–	$\Phi = 0$
Deklaracja religij. indywidualnej						$\chi^2 = 2,55$ $\alpha = 0,05$; $df = 2$ $\chi^2\alpha = 5,991$
– niski poziom (1–3)	22	26,83	24	19,67	1,1	
– średni poziom (4)	24	29,27	31	25,41	1,3	
– wysoki poziom (5–7)	36	43,90	67	54,92	1,9	
Razem	82	100	122	100	–	$\Phi = 0$
Dynamika rozwoju religijności						$\chi^2 = 8,58$ $\alpha = 0,025$; $df = 2$ $\chi^2\alpha = 7,378$
– progresja	15	18,29	17	13,93	1,13	
– stagnacja	38	46,34	81	66,40	2,13	
– regres	29	35,37	24	19,67	0,83	
Razem	82	100	122	100	–	$\Phi = 0,21$
Stosunek do instytucji Kościoła						$\chi^2 = 4,25$ $\alpha = 0,05$; $df = 1$ $\chi^2\alpha = 3,841$
– pozytywny	38	46,34	39	31,97	1,02	
– negatywny	44	53,66	83	68,03	1,89	
Razem	82	100	122	100	–	$\Phi = 0,14$
Stosunek do Boga						$\chi^2 = 8,57$ $\alpha = 0,025$; $df = 2$ $\chi^2\alpha = 7,378$
– osob. zw. z istotą nadprzyrodzoną	49	59,76	72	59,02	1,47	
– lokowanie w czł. sile życiowej	19	23,17	43	35,25	2,10	
– dezintegracja pojęcia Boga	14	17,07	7	5,73	0,60	
Razem	82	100	122	100	–	$\Phi = 0,20$

Pozostałe wyznaczniki religijności także powiązane są z poziomem akceptacji strategii konstruktywnych, choć nie okazały się one statystycznie istotne. Pozytywna deklaracja wiary (W:N = 1,67) i praktyk religijnych (W:N = 1,55) oraz wysoki (W:N = 1,9) i przeciętny (W:N = 1,3) poziom religijności indywidualnej wyznacza częstsze deklaracje stosowania strategii konstruktywnych, aniżeli następuje to w przypadku osób areligijnych (W:N = 1,08), niepraktykujących (W:N = 1,35) i słabo zaangażowanych religijnie (W:N = 1,1). Generalnie jednak można stwierdzić, że wyższy poziom religijności wyznaczonej przez różne jej

atrybuty (wskaźniki) powiązany jest z bardziej konstruktywnym podejściem do rozwiązywania własnych problemów przez młodzież studencką.

Najmniejszy zakres różnicowań, wyznaczanych deklarowaną postawą religijną, widoczny jest w zakresie stosowania strategii bezpośrednio destrukcyjnej (ucieczka bierna), a ponadto różnice te są w części inaczej ukierunkowane (tab. 5). Zdecydowanie najsilniej różnicująca okazała się tu dynamika religijności, gdyż osoby wskazujące jej progresję znacznie rzadziej stosują strategie destrukcyjne (W:N = 0,28), osoby deklarujące odchodzenie od religii zaś relatywnie częściej je wykorzystują (W:N = 1,04). Zastanawiające jest natomiast, iż stabilność postaw religijnych najsilniej wyznacza destrukcyjne sposoby rozwiązywania osobistych problemów (W:N = 1,38), co wskazywałoby, że czynnikiem pierwotnie warunkującym stosowanie tego typu rozwiązań jest brak refleksyjnego nastawienia

Tabela 5. Ucieczka bezpośrednia (UB) a religijność (N = 204)

Wyznaczniki religijności	Ucieczka bezpośrednia, bierna				Stosunek W:N	Wyniki testu χ^2 Φ
	wyniki niskie		wyniki wysokie			
	N	%	N	%		
Deklaracja wiary – postawy proreligijne – postawy areligijne	73 28	72,28 27,72	79 24	76,70 23,30	1,08 0,86	$\chi^2 = 0,55$ $\alpha = 0,05; df = 1$ $\chi^2\alpha = 3,841$
Razem	101	100	103	100	–	$\Phi = 0$
Deklaracja praktyk – praktykujący – niepraktykujący	69 32	68,32 31,68	74 29	71,84 28,16	1,1 0,9	$\chi^2 = 0,31$ $\alpha = 0,05; df = 1$ $\chi^2\alpha = 3,841$
Razem	101	100	103	100	–	$\Phi = 0$
Deklaracja religij. indywidualnej – niski poziom (1–3) – średni poziom (4) – wysoki poziom (5–7)	25 24 52	24,75 23,76 51,49	21 31 51	20,39 30,10 49,51	0,84 1,30 0,98	$\chi^2 = 0,54$ $\alpha = 0,05; df = 2$ $\chi^2\alpha = 5,991$
Razem	101	100	103	100	–	$\Phi = 0$
Dynamika rozwoju religijności – progresja – stagnacja – regres	25 50 26	24,75 49,51 25,74	7 69 27	6,80 66,99 26,21	0,28 1,38 1,04	$\chi^2 = 13,24$ $\alpha = 0,005;$ $df = 2$ $\chi^2\alpha = 10,597$
Razem	101	100	103	100	–	$\Phi = 0,25$
Stosunek do instytucji Kościoła – pozytywny – negatywny	45 56	44,55 55,45	32 71	31,07 68,93	0,70 1,27	$\chi^2 = 3,97$ $\alpha = 0,05; df = 1$ $\chi^2\alpha = 3,841$
Razem	101	100	103	100	–	$\Phi = 0,14$
Stosunek do Boga – osob. zw. z istotą nadprzyrodzoną – lokowanie w czł., sile życiowej – dezintegracja pojęcia Boga	59 34 8	58,42 33,66 7,92	62 28 13	60,20 27,18 12,62	1,05 0,80 1,60	$\chi^2 = 1,82$ $\alpha = 0,05; df = 2$ $\chi^2\alpha = 5,991$
Razem	101	100	103	100	–	$\Phi = 0$

tej grupy osób do własnych doświadczeń i zarazem konformistyczne podstawy własnych postaw religijnych, co może skutkować tendencją do bezpośredniego rozładowywania negatywnych emocji wynikających z przeżywanych frustracji, gdyż bardziej świadome strategie działania są dlań niedostępne. Wskaźnikiem religijności, który istotnie różnicuje stosowanie strategii biernego wycofania jest także poziom i typ identyfikacji z instytucją Kościoła, gdyż osoby pozytywnie doń ustosunkowane ($W:N = 0,7$) znacznie rzadziej wykorzystują tę strategię niż osoby deklarujące negatywny stosunek do Kościoła ($W:N = 1,27$).

Inne wskaźniki religijności w znacznie mniejszym stopniu warunkują stosowanie strategii wycofania biernego, ale kierunek tych zależności okazał się paradoksalny w stosunku do wcześniej wskazywanych prawidłowości, gdyż wskaźniki odzwierciedlające bardziej pozytywne nastawienia religijne powiązane są z bardziej destrukcyjnymi sposobami rozwiązywania osobistych problemów. Pozytywna deklaracja wiary ($W:N = 1,08$) oraz praktyk religijnych ($W:N = 1,1$) nieco częściej wyznacza stosowanie destrukcyjnych metod działania badanej młodzieży niż autodeklaracja negatywna w tych zakresach (niewierzący – $W:N = 0,86$; niepraktykujący – $W:N = 0,9$). Podobnie też niski poziom religijności ($W:N = 0,84$) rzadziej powiązany jest z autodestrukcją niż wysoki poziom religijnego zaangażowania ($W:N = 0,98$), natomiast najwyższy wskaźnik działań destrukcyjnych rozwojowo cechuje osoby, deklarujące stabilność własnych postaw religijnych ($W:N = 1,38$). Jedyne charakter doświadczonej więzi z Bogiem wskazuje tu na bardziej logiczne powiązania, gdyż dezintegracja tej relacji ($W:N = 1,6$) relatywnie częściej wyznacza stosowanie strategii destrukcyjnej aniżeli poczucie więzi osobistej ($W:N = 1,05$) i uwewnętrznienie Boga ($W:N = 0,8$).

Bardzo trudno wyjaśnić na podstawie zebranych informacji charakter tych zależności. Jednakże dominująca tu prawidłowość, wskazująca na powiązanie pozytywnych postaw religijnych z destrukcyjnymi sposobami rozwiązywania problemów osobistych (i odwrotnie – negatywnych postaw religijnych z mniejszą autodestrukcją), wskazuje, że zmienną pośredniczącą, a częściowo wyjaśniającą ten paradoks, który ujawnił się bardziej konsekwentnie w zakresie stosowania strategii biernego wycofania, może być zewnętrzny i wyznaczany tradycją charakter religijności badanej młodzieży. Brak uwewnętrznienia zasad i wartości religijnych może bowiem zmniejszać ich moc regulacyjną w zakresie ludzkiego postępowania, stąd pojawiają się działania ucieczkowe, które nie podlegają świadomej kontroli. Zewnętrznie stanowiona kontrola natomiast stanowi podłoże wewnętrznych konfliktów, pojawiających się na styku – wymagania zewnętrzne a wewnętrzne preferencje, które muszą być w jakiś sposób rozładowane, stąd możliwość sięgania po mniej konstruktywne, łatwiejsze, bo zagłuszające ów konflikt sposoby radzenia sobie. Mniejsza autodestrukcja, występująca w deklarowanych sposobach radzenia sobie osób słabiej zaangażowanych religijnie, wynikać może z bardziej świadomie podejmowanych decyzji, większej kontroli poznawczej własnych działań, które muszą być poddane refleksji, gdyż pozostają w opozycji wobec powszechnie stanowionych standardów. Z tego względu doko-

nywane wybory mogą wykazywać mniejszy stopień wewnętrznej konfliktowości, stąd też większy stopień autokontroli i nieco bardziej wykształcona zdolność do poszukiwań konstruktywnych sposobów radzenia sobie.

Ważnym problemem w kształtowaniu wizji własnego życia przez młodzież są też jej postawy życiowe, które koncepcyjnie mają swe źródło w analizie transakcyjnej, niewątpliwie zaś zależą one od wielu cech osobowych i sytuacyjnych, czyli charakteru doświadczeń życiowych młodych ludzi. W tym opracowaniu dokonano jedynie analizy powiązań pomiędzy postawą wobec religii a typem nastawień życiowych (tab. 6, rys. 1), przy czym w analizie statystycznej przyjęto dwie kategorie tych nastawień: pozytywne rozwojowo i destrukcyjne rozwojowo (dezintegracja wielopoziomowa, indywidualna i dezintegracja relacji „ja–świat”). Postawa *pozytywna – rozwojowa* wiąże się z konformizmem, stanowiącym mechanizm adaptacji społecznej, a więc pozytywnym przystosowaniem jednostki do wymagań otoczenia. Postawy *dezintegrujące rozwój* mają natomiast różne ukierunkowanie: *dezintegracja jednostkowa* wynika z neurotyzmu, samooskarżania, wyznaczając tym samym dezintegrację rozwoju na poziomie jednostkowym, *dezintegracja wielopoziomowa* powiązana jest z nihilizmem, wycofaniem, abnegacją, stąd cechuje jednostki „podwójnie przegrane”, determinując dezintegrację rozwoju jednostki zarówno na poziomie indywidualnym (agresja przemieszczona, dewaloryzacja siebie), jak i na poziomie społecznym (dewaloryzacja świata), natomiast *dezintegracja relacji „ja–świat”* związana jest z egocentryzmem, agresją skierowaną na zewnątrz i buntem przeciw światu, co może wyznaczać tendencję do jego dekonstrukcji.

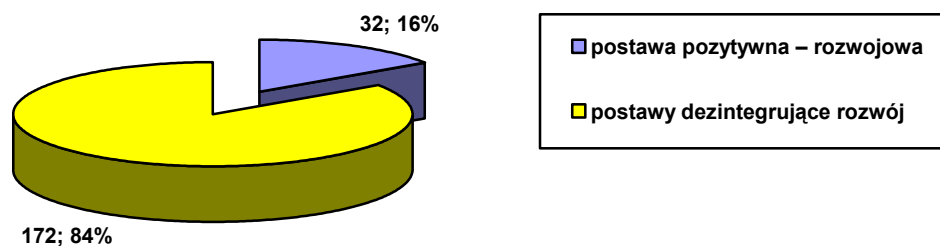
Tabela 6. Hierarchia postaw życiowych wśród młodzieży studenckiej (N = 204)

TYP POSTAWY ŻYCIOWEJ	n	%	RANGA
Dezintegracja wielopoziomowa: Ja nie jestem OK – wy nie jesteście OK.	113	55,40	1
Dezintegracja relacji „ja–świat”: Ja jestem OK – wy nie jesteście OK.	31	15,20	3
Dezintegracja indywidualna: Ja nie jestem OK – wy jesteście OK.	28	13,70	4
Postawa pozytywna – rozwojowa: Ja jestem OK – wy jesteście OK.	32	15,70	2
RAZEM	204	100	–

Doświadczenie własnego życia przez badaną młodzież nacechowane jest wszechogarniającym pesymizmem, gdyż dominująca w percepcji własnych postaw życiowych okazała się dezintegracja wielopoziomowa (n = 113; 55,4%). Pozostałe kategorie postaw występują relatywnie niemal marginalnie. Młodzież studencką cechuje zatem zgeneralizowane poczucie dyskomfortu, które ogranicza własne perspektywy życiowe i rozwojowe, charakterystyczny jest też dla niej nihilizm i abnegacja, które wynikać mogą z tendencji do lokowania winy za własne problemy i niepowodzenia zarówno w sobie, jak i niedoskonałości otaczającego ją świata. W mniejszym zakresie występuje wśród badanej młodzieży wybiórcze postrzeganie źródeł własnych niepowodzeń, a więc ich lokalizacja

wewnętrzna (dezintegracja indywidualna – $n = 28$; 13,7%) lub zewnętrzna (dezintegracja relacji „ja – świat” – $n = 31$; 15,2%). Niewielka grupa badanych deklaruje pozytywne nastawienie zarówno wobec siebie, jak i otaczającego świata (postawa rozwojowa – $n = 38$; 17,92%).

Ze względu na charakter odległych konsekwencji rozwojowych, prezentowanych przez młodzież postaw życiowych, dokonano ich kategoryzacji (rys. 1), kierując się kryterium typu skutków (pozytywne – rozwojowe, negatywne – hamujące rozwój). Uzyskane wyniki wskazują zgeneralizowaną tendencję do kształtowania się postaw dezintegrujących dalszy rozwój jednostki ($n = 172$; 84,0%), postawy rozwojowe zaś są tu niemalże marginalne ($n = 32$; 16,0%).

Rys. 1. Postawy wobec siebie i świata w deklaracjach młodzieży studenckiej (N=204)

Analiza zależności między religijnością a przyjmowanymi postawami życiowymi wskazuje, że charakter tych postaw warunkowany jest generalnie przez poziom religijnego zaangażowania (tab. 7–12), choć zależności te ujawniają się z różnym nasileniem.

Deklaracja wiary (tab. 7) różnicuje większość postaw częściowych i globalne postawy życiowe. Osoby, które deklarują się jako wierzące, rzadziej doświadczają zjawisk dezintegrujących ich rozwój na poziomie jednostkowym ($n = 17$; 11,18%, wobec niewierzących – $n = 11$; 21,15%) oraz na poziomie relacji „ja–świat” ($n = 21$; 13,82%, wobec niewierzących – $n = 10$; 19,23%). Natomiast istotnie częściej wierzący deklarują postawę pozytywną rozwojowo ($n = 29$; 19,08%, wobec niewierzących – $n = 3$; 5,77%). W odniesieniu do dezintegracji wielopoziomowej nie zaobserwowano znaczących różnic między obu porównywanymi grupami. Widoczna jest tu zatem zdecydowanie silniejsza tendencja do postaw autodestrukcyjnych wśród osób niewierzących ($n = 49$; 94,23%, wobec wierzących – $n = 123$; 80,92%), odwrotnie zaś postawy konstruktywne życiowo i rozwojowo silniej uwidaczniają się wśród młodzieży identyfikującej się w swych autodeklaracjach pozytywnie z religią.

Tabela 7. Typ postawy życiowej a deklaracja wiary (N = 204)

Typ postawy życiowej	Deklaracja wiary		Wierzący		Niewierzący		Wyniki testu χ^2 / Φ
	n	%	n	%	n	%	
Dezintegracja jednostkowa	17	11,18	11	21,15			$\chi^2 = 4,87$ $\alpha = 0,05;$ $df = 1$ $\chi^2\alpha = 3,841$
Dezintegracja relacji „ja-świat”	21	13,82	10	19,23			
Dezintegracja wielopoziomowa	85	55,92	28	53,85			
Postawy dezintegrujące rozwój Σ	123	80,92	49	94,23			
Postawa pozytywna rozwojowa	29	19,08	3	5,77			
Razem	152	100,0	52	100,0			$\Phi = 0,15$

Autodeklaracja praktyk religijnych (tab. 8) nie różnicuje istotnie charakteru postaw życiowych młodzieży, choć widoczna jest słaba tendencja do występowania postaw rozwojowo pozytywnych wśród osób praktykujących ($n = 24$, $p = 0,17$, w grupie porównawczej – $n = 8$, $p = 0,13$), zaś postaw dezintegrujących rozwój wśród osób, które mają stosunek ambiwalentny i negatywny do religijnych praktyk ($n = 53$, $p = 0,87$, w grupie alternatywnej – $n = 119$, $p = 0,83$). Wśród postaw szczegółowych zaznaczyła się bardziej istotna różnica między obu grupami w zakresie postaw wyznaczających dezintegrację relacji „ja-świat”, która widoczna jest bardziej wśród osób niepraktykujących ($n = 13$, $p = 0,21$) niż deklarujących się jako praktykujące ($n = 18$, $p = 0,13$). Praktyki religijne jako wskaźnik zaangażowania religijnego wiązane być mogą w pewnym stopniu z doświadczaniem świata zewnętrznego jako wspierającego jednostkę w rozwiązywaniu jej wewnętrznych dylematów, stąd też postrzegany jest on jako mniej destrukcyjny dla jednostki.

Tabela 8. Typ postawy życiowej a deklaracja praktyk (N = 204)

Typ postawy życiowej	Deklaracja praktyk		Praktykujący		Niepraktykujący		Wyniki testu χ^2 / Φ
	n	p	N	p	N	p	
Dezintegracja jednostkowa	20	0,14	8	0,13			$\chi^2 = 0,46$ $\alpha = 0,05;$ $df = 1$ $\chi^2\alpha = 3,841$
Dezintegracja relacji „ja-świat”	18	0,13	13	0,21			
Dezintegracja wielopoziomowa	81	0,57	32	0,53			
Postawy dezintegrujące rozwój Σ	119	0,83	53	0,87			
Postawa pozytywna rozwojowa	24	0,17	8	0,13			
Razem	143	1,00	61	1,00			$\Phi = 0$

Poziom religijności indywidualnej także różnicuje w sposób istotny charakter postaw życiowych respondentów (tab. 9), gdyż widoczna jest tu wyraźnie tendencja do występowania postaw pozytywnie rozwojowych wśród osób silniej z religią związanych (wysoki poziom – $n = 24$, $p = 0,23$, wobec osób o niskim – $n = 3$, $p = 0,07$ i średnim poziomie religijności – $n = 5$, $p = 0,09$), a postaw destrukcyj-

nie wpływających na rozwój jednostki wśród osób słabiej zaangażowanych w religię (niski poziom – $n = 43$, $p = 0,93$, średni poziom – $n = 50$, $p = 0,91$, wobec osób o wysokim poziomie religijności – $n = 79$, $p = 0,77$). Postawy szczegółowe różnicowane są głównie w obrębie dezintegracji wielopoziomowej, gdzie osoby ambiwalentne religijnie (średni poziom religijności – $n = 38$, $p = 0,69$) istotnie częściej jej doświadczają niż osoby o zdecydowanej, choć różnie ukierunkowanej, postawie wobec religii (negatywna – $n = 25$, $p = 0,54$; pozytywna – $n = 50$, $p = 0,48$). Można sądzić, że ambiwalencja wobec religii, związana z wewnętrznym konfliktem, jaki badana młodzież w tym zakresie przeżywa, przenoszona jest na jej globalne nastawienie wobec siebie i świata, które cechuje negatywizm, nihilizm i wycofanie, a zarazem wrogość i agresja, które mają charakter zgeneralizowany, bo skierowany zarówno na zewnątrz, jak i do wewnątrz.

Tabela 9. Typ postawy życiowej a poziom religijności indywidualnej ($N = 204$)

Deklaracja religijności Typ postawy życiowej	Niski poziom (1–3)		Średni poziom (4)		Wysoki poziom (5–7)		Wyniki testu χ^2 / Φ
	N	p	n	p	n	p	
Dezintegracja jednostkowa	8	0,17	8	0,15	12	0,12	$\chi^2 = 9,23$ $\alpha = 0,025$; $df = 2$ $\chi^2\alpha = 7,378$
Dezintegracja relacji „ja–świat”	10	0,22	4	0,07	17	0,17	
Dezintegracja wielopoziomowa	25	0,54	38	0,69	50	0,48	
Postawy dezintegrujące rozwój Σ	43	0,93	50	0,91	79	0,77	
Postawa pozytywna rozwojowa	3	0,07	5	0,09	24	0,23	
Razem	46	1,0	55	1,0	103	1,0	$\Phi = 0,21$

Typ postawy życiowej różnicowany jest również postrzegana przez badaną młodzież dynamiką rozwoju religijności indywidualnej (tab. 10). Stabilność postaw religijnych i progresja w tym zakresie częściej współwystępują z pozytywnymi postawami rozwojowymi (kolejno: $n = 24$, $p = 0,2$; $n = 6$, $p = 0,19$, wobec regresji – $n = 2$, $p = 0,04$), zjawiska regresywne w obrębie indywidualnej religijności zaś częściej wyznaczają postawy dezintegrujące rozwój jednostkowy ($n = 51$, $p = 0,96$, wobec progresji – $n = 26$, $p = 0,81$ oraz stagnacji – $n = 95$, $p = 0,8$). Współzależność ta okazała się statystycznie istotna, choć siła tego związku jest niska.

W obrębie postaw szczegółowych stwierdzono znacznie częściej występującą dezintegrację jednostkową wśród osób, które postrzegają swoją postawę religijną jako umacniającą się (progresja, $n = 10$, $p = 0,31$), niż u osób stabilnych religijnie, niezależnie od ukierunkowania tej postawy ($n = 14$, $p = 0,12$), i odchodzących od religii ($n = 4$, $p = 0,08$). Odwrotne zależności widoczne są

Tabela 10. Typ postawy życiowej a dynamika religijności indywidualnej (N = 204)

Deklaracja religijności Typ postawy życiowej	Progresja		Stagnacja		Regres		Wyniki testu χ^2 / Φ
	n	p	n	p	n	p	
Dezintegracja jednostkowa	10	0,31	14	0,12	4	0,08	$\chi^2 = 7,69$ $\alpha = 0,025$; $df = 2$ $\chi^2\alpha = 7,378$ $\Phi = 0,19$
Dezintegracja relacji „ja – świat”	6	0,19	14	0,12	11	0,21	
Dezintegracja wielopoziomowa	10	0,31	67	0,56	36	0,68	
Postawy dezintegrujące rozwój Σ	26	0,81	95	0,80	51	0,96	
Postawa pozytywna rozwojowa	6	0,19	24	0,20	2	0,04	
Razem	32	1,00	119	1,00	53	1,00	

w obszarze wadliwych nastawień życiowych zgeneralizowanych, czyli dezintegracji wielopoziomowej, gdzie znacznie częściej występuje ona wśród osób stabilnych religijnie ($n = 67$, $p = 0,56$) i deklarujących osłabienie więzi z religią (regres, $n = 36$, $p = 0,68$), niż wśród osób, które doświadczają wzmocnienia swej więzi z religią (progresja, $n = 10$, $p = 0,31$). W odniesieniu do zdezintegrowanej więzi „ja – świat” nie zaobserwowano znaczących różnic.

Najbardziej uwidoczniło się natomiast powiązanie między charakterem identyfikacji z instytucją Kościoła a typem nastawienia życiowego badanej młodzieży (tab. 11). Młodzież identyfikująca się pozytywnie z Kościołem znacznie częściej deklaruje pozytywne, rozwojowe nastawienie życiowe ($n = 21$; 27%), aniżeli osoby negatywnie ustosunkowane wobec tej instytucji ($n = 11$; 9%). Co oczywiste, młodzież odrzucająca Kościół jako instytucję wskazuje zatem częściej postawy dezintegrujące jej rozwój ($n = 116$; 91%) niż czyni to młodzież pozytywnie doń ustosunkowana ($n = 56$; 73%). Przy czym zaobserwowano też specyficzne prawidłowości w odniesieniu do różnicowania się postaw szczegółowych, gdyż dezintegracja jednostkowa ($n = 22$; 17,0%), a także dezintegracja wielopoziomowa ($n = 38$; 59,0%) bardziej charakterystyczna jest dla osób negatywnie oceniających Kościół. Można więc stwierdzić, że integracja z Kościołem wyznacza bardziej pozytywne nastawienia życiowe, co niewątpliwie przyczynia

Tabela 11. Typ postawy życiowej a identyfikacja z instytucją Kościoła (N = 204)

Charakter identyfikacji Typ postawy życiowej	Pozytywna identyfikacja		Negatywna identyfikacja		Wyniki testu χ^2 / Φ
	n	%	n	%	
Dezintegracja jednostkowa	6	8,0	22	17,0	$\chi^2 = 12,49$ $\alpha = 0,0005$; $df = 1$ $\chi^2\alpha = 12,116$ $\Phi = 0,25$
Dezintegracja relacji „ja–świat”	12	16,0	19	15,0	
Dezintegracja wielopoziomowa	38	49,0	75	59,0	
Postawy dezintegrujące rozwój Σ	56	73,0	116	91,0	
Postawa pozytywna rozwojowa	21	27,0	11	9,0	
Razem	77	100,0	127	100,0	

się do pokonywania przez badaną młodzież jej rozwojowych kryzysów, stanowiąc tym samym czynnik jej rozwoju. Uprawniony jest zatem wniosek, że Kościół stanowi ważne źródło wsparcia psychospołecznego dla młodzieży.

Ostatnim wskaźnikiem postawy religijnej, który analizowano w kontekście nastawień życiowych młodzieży, był charakter doświadczanej więzi z Bogiem (tab. 12), który także istotnie różnicuje sposób postrzegania siebie i świata. Młodzi ludzie, którzy odczuwają osobistą więź z Bogiem, traktowanym jako istota nadprzyrodzona, ale lokalizowana zewnętrznie, znacznie częściej przejawiają nastawienia życiowe dezintegrujące ich rozwój ($n = 108$, $p = 0,89$, wobec grupy wskazującej brak więzi z Bogiem – $n = 17$, $p = 0,81$ oraz grupy wewnętrznie lokalizującej Boga – $n = 47$, $p = 0,77$). Młodzież utożsamiająca Boga z człowiekiem i wewnętrzną siłą życiową zaś znacznie częściej posiada nastawienia życiowe, które pozytywnie wpływają na jej rozwój ($n = 15$, $p = 0,24$), podobnie jak grupa o zdeintegrowanej więzi z Bogiem ($n = 4$, $p = 0,19$). Poczucie osobistej więzi z Bogiem, lokalizowanym zewnętrznie, relatywnie rzadziej współwystępuje z postawami rozwojowymi ($n = 13$, $p = 0,11$) niż w obu grupach porównawczych. Ponadto też w grupie tej znacznie częściej występuje dezintegracja wielopoziomowa ($n = 78$, $p = 0,64$), która w istotnie mniejszym stopniu cechuje pozostałe kategorie osób (lokalizujących wewnętrznie Boga – $n = 27$, $p = 0,44$, o zdeintegrowanej więzi – $n = 8$, $p = 0,38$).

Tabela 12. Typ postawy życiowej a stosunek do Boga (N = 204)

Deklaracja religijności Typ postawy życiowej	Osobisty związek		Lokalizacja wewnętrzna		Dezintegracja		Wyniki testu χ^2 / Φ
	N	P	n	p	n	p	
Dezintegracja jednostkowa	18	0,15	6	0,09	4	0,19	$\chi^2 = 6,45$ $\alpha = 0,025$; $df = 2$ $\chi^2_{\alpha} = 5,991$
Dezintegracja relacji „ja–świat”	12	0,10	14	0,23	5	0,24	
Dezintegracja wielopoziomowa	78	0,64	27	0,44	8	0,38	
<i>Postawy dezintegrujące rozwój Σ</i>	108	0,89	47	0,76	17	0,81	
<i>Postawa pozytywna rozwojowa</i>	13	0,11	15	0,24	4	0,19	
Razem	121	1,00	62	1,00	21	1,00	$\Phi = 0,18$

Można założyć, że bardziej zgodna z dogmatyką religijną więź osobowa z Bogiem stanowi podłoże negatywnych zjawisk rozwojowych, analizowanych w kontekście rozwoju indywidualnych nastawień, co oznacza, iż tak pojmowany Bóg nie stanowi dla człowieka wsparcia w rozwoju psychospołecznym i duchowym. Można ten wynik tłumaczyć jedynie w kategoriach religijności wyznaczonej tradycją, a więc bezrefleksyjnością tej grupy młodzieży w zakresie stanowienia własnych postaw religijnych. Natomiast bardziej laickie, ale powiązane

bezpośrednio z samodoskonaleniem odczuwanie istoty Boga, jak i odrzucenie Boga jako istoty nadprzyrodzonej, skłania jednostkę do wewnętrznej autorefleksji i indywidualnego poszukiwania własnej drogi życiowej, co pozwala bardziej konstruktywnie kształtować i przewartościowywać osobiste postawy życiowe. Generalnie zaś wskazuje to, że wpływ religijności na różne sfery funkcjonowania człowieka dokonuje się nie tylko poprzez poziom zaangażowania religijnego, ale także modyfikuje to jego złożony charakter, czyli niejednorodność głębszych warstw religijności (religijność zewnętrzna *versus* uwewnętrzniona, tradycyjna *versus* emocjonalna, kościelność *versus* prywatyzacja życia religijnego).

***

Konkluzje końcowe dokonanych analiz nie mogą być wewnętrznie spójne, gdyż ich ograniczony przedmiotowo zakres nie pozwala na pogłębione interpretacje. Uzyskane wyniki służyć mogą zatem bardziej opisowi pewnych zjawisk i ich potencjalnych wewnętrznych powiązań aniżeli wyjaśnianiu ich natury, źródeł, a tym samym tworzeniu teorii, określającej charakter kryzysów doświadczanych przez człowieka i podstaw ich pokonywania. Można jednak postawić wniosek, że religijność jednostki stanowi jeden z czynników wpływających na jakość i poziom doświadczanego kryzysu w wartościowaniu młodych ludzi, podejmowane decyzje i wybory w zakresie strategii pokonywania kryzysu oraz stanowi istotny wyznacznik zgeneralizowanych nastawień wobec świata i własnej osoby. Tym samym potwierdza się hipoteza, iż religia jest ważnym czynnikiem, wpływającym na ludzkie funkcjonowanie i rozwój.

Podkreślić też trzeba, że interpretację charakteru powiązań między strategiami radzenia sobie i zgeneralizowanymi nastawieniami życiowymi a postawą wobec religii utrudnia niejednorodność tej ostatniej, wynikająca z różnorodności przyjętych w analizie wskaźników zaangażowania religijnego, którym różne subiektywne znaczenie przypisuje młodzież. Wskazuje to na wewnętrzne różnicowanie się religijności, która w deklaracjach wiary wskazuje na zdecydowaną dominację pozytywnej postawy wobec religii, co nie jest już tak jednoznaczne w przypadku innych jej wyznaczników.

W odniesieniu do strategii radzenia sobie stwierdzono, że w największym stopniu różnicowane jest religijnością stosowanie strategii **aktywnego wycofania**, co wiąże się bezpośrednio z jej specyfiką (mechanizmy obronne, zastępowanie, intelektualne dystansowanie się), gdyż dominującą funkcję w niej pełni działanie na rzecz innych ludzi, a także ucieczka w religię i ideologie czy słabo poddany refleksji konformizm, a wszak wiadomym jest, iż religia stanowi ważny czynnik konformizujący (mechanizm adaptacji). Bezpośrednie poszukiwanie **wsparcia społecznego** u znaczących innych (dorosłych, rodziców, wychowawców, nauczycieli i rówieśników – przyjaciół i kolegów, autorytetów) także w dużym stopniu wyznaczone jest charakterem postaw religijnych, co hipotetycznie może wskazywać, że religia stanowi pośrednio źródło wsparcia poprzez jej wymiar wspólnotowy, którego co prawda nie badano, ale dla osób religijnych ma

on istotne znaczenie, stąd mógł stanowić tu zmienną pośredniczącą. Stosowanie **konstruktywnych strategii** pokonywania osobistych problemów i sytuacji kryzysowych, a więc działań bezpośrednio ukierunkowanych na ich rozwiązanie (autorefleksja, doskonalenie siebie, rozwijanie zainteresowań, pasji, aktywność fizyczna występująca w funkcji kształtowania własnej osoby i rozładowania emocjonalnego, ułatwiającego pokonywanie sytuacji trudnych) także w znacznym stopniu różnicowane jest religijnością młodzieży studenckiej, choć w tym przypadku charakter zaobserwowanych zależności jest wewnętrznie sprzeczny, gdyż w odniesieniu do niektórych wskaźników religijności uzyskano pozytywną korelację (dynamika rozwoju), w innych zaś korelację negatywną (stosunek do Kościoła i Boga), co tłumaczono tym, że racjonalne pokonywanie problemów może wiązać się z bardziej indywidualistycznym i wewnętrznie kontrolowanym działaniem, co w pewnym stopniu ogranicza poszukiwanie pomocy w religii, która bardziej oparta jest na emocjach i „zawierzeniu” zewnętrznej sile (Bogu).

Pewnym zaskoczeniem było stwierdzenie, iż strategia najbardziej destrukcyjna rozwojowo, czyli działania wycofujące, występujące w funkcji **zagłuszania problemów** (mechanizmy obronne, wycofanie, emocjonalne dystansowanie się), przyjmujące formy całkowitej bierności, redukcji napięć przez ucieczkę w zabawę i towarzystwo innych, ucieczki w marzenia i fantazjowanie czy też rozładowania napięć za pomocą środków odurzających oraz bezpośrednich tendencji autodestrukcyjnych w postaci myśli samobójczych, w najmniejszym stopniu różnicowana jest postawą wobec religii, co oznaczałoby, że religia nie chroni jednostki przed działaniami bezpośrednio dla niej szkodliwymi. Przy czym w części charakter tych powiązań wskazuje, iż pozytywne postawy wobec religii stanowią podstawę stosowania destrukcyjnych sposobów redukcji napięć wewnętrznych. Próbowano to wyjaśniać tym, że emocjonalne dystansowanie się od problemów w najmniejszym stopniu poddaje się kontroli zarówno racjonalnej, jak i zewnętrznym standardom, choćby miały one nawet źródło religijne, które w znacznej części oparte jest na emocjach. Innymi słowy, religia jako źródło standardów postępowania traci swoje znaczenie w redukowaniu napięcia motywacyjnego wynikającego z frustracji będącej konsekwencją doświadczanego kryzysu. Czynnikiem wpływającym na sposób wykorzystywania destrukcyjnych technik radzenia sobie może być także charakter deklarowanych postaw religijnych, a więc brak ich zinternalizowania, co dodatkowo potwierdzałoby ich nieskuteczność w regulowaniu zachowań młodzieży, powodując włączenie się w sytuację kryzysowej destrukcyjnych sposobów redukcji napięć wewnętrznych.

Ten złożony charakter powiązań między religijnością a wybieranymi przez młodzież strategiami radzenia sobie dodatkowo komplikuje obraz jej nastawień życiowych, wśród których dominują postawy dezintegrujące rozwój, co bezpośrednio pozwala wnioskować, że religia stanowi ograniczoną podstawę kształtowania się pozytywnych nastawień życiowych, gdyż badani jednocześnie wskazują w swych deklaracjach relatywnie silnie zaangażowanie religijne. Jednakże pogłębiona analiza pozwala wysunąć wniosek, iż stopień religijnego zaangażo-

wania wyznacza charakter tych zgeneralizowanych nastawień, gdyż można z dużym prawdopodobieństwem (zależności statystycznie istotne) stwierdzić, że im wyższy jest poziom religijności, tym mniej widoczna jest zarazem tendencja do kształtowania się postaw rozwojowo destrukcyjnych. Pozytywne zaangażowanie w religię wyznacza zatem bardziej konstruktywne, a więc rozwojowe nastawienia życiowe badanej młodzieży.

W ostatecznych konkluzjach można postawić wniosek, że religijność silnie powiązana jest z deklarowanymi przez młodzież akademicką postawami życiowymi, co konsekwentnie występuje w obrębie wszystkich przyjętych wskaźników religijności, wskazując na jednorodne ich ukierunkowanie. Typ wybieranych przez młodzież strategii radzenia sobie z sytuacjami kryzysowymi także skorelowany jest pozytywnie z religijnością, choć w tym zakresie charakter obserwowanych zależności jest bardziej skomplikowany, a więc mniej jednoznaczny.

Religiousness of academic students as a determinant of the psycho-social functioning

Part II. Religiousness as a determinant of the choice of strategy and forming the attitudes toward self and world

(Summary)

In the presented paper there are realized the analysis related to the strategies of coping with the crisis situation practiced by the university students. The mentioned strategies represent the different character – from the constructive actions – the purpose of which is resolving the problems, by the differently directed withdrawing actions (emotional and intellectual distance), to the social support searching. There are exposed to the analysis also life patterns represented by youths, which are the result of the dominating life experiences of the individual: **the positive attitude – developmental** (“I am OK, you are OK”), which is connected with conformism being expressed as a mechanism of the social adaptation, and indicated the correct adaptation and **disintegrating the development patterns** – personal disintegration (“I am not OK, you are OK”) which is connected with neuroticism, self-accusation, indicating the disintegration at the personal level, multi-level disintegration (“I am not OK, you are not OK”) connected with the nihilism pattern, withdrawal, abnegation, determining the disintegration in the personal dimension (translocated aggression, self-devaluation) as well as in the social one (world-devaluation), disintegration of the relation “me–world” (“I am OK, you are not OK”) connected with egocentrism, aggression directed outside and rebellion against the world that can mark a tendency to its deconstruction.

The type of the coping strategies and life attitudes were analyzed in the context of the declared religious patterns character, that allowed to put forward a thesis, that religiousness is an important determinant of the preferred coping strategies as well as shaping the life patterns of the youths.